

Talabalarda muomala madaniyatini rivojlantirishda kitobxonlikning ahamiyati

Qodirova Odinaxon Xayitvoy qizi –
Farg'ona davlat universiteti talabasi
E-mail: hayitboyevna2021@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9509-7958>

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda muomala madaniyatini rivojlantirishda kitobxonlikning o'rni ilmiy-nazariy jihatdan asoslanib, uning tafakkur rivoji, nutq madaniyati, empatik kompetensiyalar va ijtimoiy xulq-atvor shakllanishiga ta'siri orqali kommunikativ faoliyat samaradorligini oshiruvchi muhim pedagogik omil ekanligi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: muomala madaniyati, kitobxonlik madaniyati, kommunikativ kompetensiya, nutq madaniyati, talaba shaxsi, tafakkur, empatiya, ijtimoiy moslashuv, ta'lim jarayoni.

Современная модель развития речи детей дошкольного возраста посредством художественных выражений: мультимодальный подход

Аннотация. В данной статье научно-теоретически обоснована роль чтения в развитии культуры общения у студентов. Раскрыто, что чтение является важным педагогическим фактором, повышающим эффективность коммуникативной деятельности посредством влияния на развитие мышления, культуру речи, эмпатические компетенции и формирование социального поведения.

Ключевые слова: культура общения, культура чтения, коммуникативная компетенция, культура речи, личность студента, мышление, эмпатия, социальная адаптация, образовательный процесс.

A modern model of speech development in preschool children through artistic expressions: a multimodal approach

Annotation. This article provides a scientific and theoretical justification of the role of reading in developing students' communication culture. It reveals that reading is an important pedagogical factor that enhances the effectiveness of communicative activity through its influence on the development of thinking, speech culture, empathic competencies, and the formation of social behavior.

Keywords: *communication culture, reading culture, communicative competence, speech culture, student personality, thinking, empathy, social adaptation, educational process.*

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – shaxsning nafaqat kasbiy, balki kommunikativ kompetensiyasini ham rivojlantirishdan iborat. Ayniqsa, talabalarda muomala madaniyatini shakllantirish masalasi bugungi kunda dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki muomala madaniyati shaxsning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, o'z fikrini aniq va asosli ifodalashi hamda boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatishida muhim omil hisoblanadi.

So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalarning kommunikativ kompetensiyasi ularning umumiy intellektual rivojlanish darajasi, xususan, kitobxonlik madaniyati bilan bevosita bog'liqdir. Kitob o'qish jarayoni nafaqat bilim olish vositasi, balki shaxs tafakkurini rivojlantiruvchi, nutq boyligini oshiruvchi va empatik qobiliyatlarni shakllantiruvchi muhim pedagogik omil sifatida qaralmoqda.

Muomala madaniyatining shakllanishi ko'p omillarga bog'liq bo'lsa-da, ular orasida kitobxonlik alohida o'rin tutadi. Chunki muntazam kitob o'qish orqali talaba turli ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilish, personajlar orqali insoniy munosabatlarni anglash va ularni real hayotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa o'z navbatida uning muloqot jarayonidagi xulq-atvori, nutq madaniyati va kommunikativ strategiyalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, hozirgi raqamli axborot muhitida yoshlarning kitobxonlikka bo'lgan qiziqishining pasayib borayotgani muomala madaniyatining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu holat mazkur muammoni yanada chuqurroq ilmiy tahlil qilishni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

So'nggi yillarda talabalarda muomala madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya hamda kommunikatsiya nazariyasi doirasida keng o'rganilmoqda. Xususan, N. Tajiyeva tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda muomala madaniyati shaxsning kommunikativ kompetensiyasining ajralmas qismi sifatida talqin qilinib, uning rivojlanishi nutq madaniyati, ijtimoiy tajriba va axloqiy me'yorlar bilan uzviy bog'liqligi asoslab berilgan.

Zamonaviy ilmiy qarashlarda kitobxonlik madaniyati faqat axborot olish vositasi sifatida emas, balki shaxsning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi kompleks omil sifatida baholanadi. Xususan, so'nggi tadqiqotlar kitob o'qish jarayonida talabalarda tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil qilish hamda empatik idrok etish qobiliyatlari rivojlanishini ko'rsatmoqda. Bu esa bevosita muomala jarayonida samarali kommunikatsiyani ta'minlaydi. Shuningdek, bir qator tadqiqotlarda kitobxonlik va nutq madaniyati o'rtasidagi bog'liqlik alohida ta'kidlangan. Jumladan, ilmiy ishlarda muntazam kitob o'qiydigan talabalar nutqining ravonligi, so'z boyligi va fikrni aniq ifodalash qobiliyati yuqori darajada shakllanishi aniqlangan. Bu esa ularning ijtimoiy muloqot jarayonida faol va samarali ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Biroq mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab ishlarda kitobxonlik va muomala madaniyati o'rtasidagi bog'liqlik umumiy tarzda yoritilgan bo'lib, ularning o'zaro ta'sir mexanizmlari yetarlicha chuqur ochib berilmagan. Aynan shu jihat mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

– tahlil va sintez metodi – muomala madaniyati va kitobxonlikka oid ilmiy manbalarni o'rganish va umumlashtirish uchun;

– qiyosiy tahlil metodi – turli ilmiy qarashlarni solishtirish va ularning o‘ziga xos jihatlarini aniqlash uchun;

– kuzatish metodi – talabalarning muomala jarayonidagi xatti-harakatlarini baholashda;

– nazariy modellashirish – kitobxonlik va muomala madaniyati o‘rtasidagi bog‘liqlik mexanizmini ishlab chiqishda qo‘llanildi.

Tadqiqot metodologiyasi kompetensiyaviy yondashuv hamda shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim tamoyillariga asoslandi. Ushbu yondashuvlar talabaning mustaqil fikrlash, muloqot qilish va ijtimoiy moslashuv qobiliyatlarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, talabalarda muomala madaniyatining rivojlanishi ko‘p omilli jarayon bo‘lib, unda kitobxonlik madaniyati muhim determinant sifatida namoyon bo‘ladi. Xususan, ilmiy manbalar tahlili asosida kitobxonlikning muomala madaniyatiga ta‘siri quyidagi asosiy yo‘nalishlarda yuzaga chiqishi aniqlandi.

Birinchidan, kitobxonlik talabaning kognitiv rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Muntazam mutolaa jarayonida talaba turli axborotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini egallaydi. Bu esa muloqot jarayonida fikrni mantiqan asoslab bayon etish imkonini yaratadi.

Ikkinchidan, kitob o‘qish jarayoni talabaning nutq madaniyatini shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kitobxon talabalar nutqining lug‘aviy boyligi keng, grammatik jihatdan to‘g‘ri va usluban ravon bo‘ladi. Natijada ular o‘z fikrini aniq, qisqa va tushunarli ifodalash qobiliyatiga ega bo‘ladi.

Uchinchidan, kitobxonlik talabalarda empatik tafakkur va ijtimoiy sezgirlikni rivojlantiradi. Ayniqsa, badiiy adabiyotlarni o‘qish orqali talaba turli xarakterdagi insonlar, ijtimoiy vaziyatlar va munosabatlarni anglaydi. Bu esa uning real muloqot jarayonida boshqalarni tushunish, moslashish va konstruktiv muloqot olib borishiga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, kitobxonlik muomala madaniyatining axloqiy komponentini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Kitoblar orqali talaba ijtimoiy qadriyatlar, odob-axloq me‘yorlari va madaniy xulq-atvor namunalarini o‘zlashtiradi. Bu esa uning muloqot jarayonidagi etik me‘yorlarga rioya qilishiga olib keladi. Mazkur natijalar asosida kitobxonlik va muomala madaniyati o‘rtasidagi quyidagi nazariy model ishlab chiqildi:

kitobxonlik → tafakkur rivoji → nutq madaniyati → empatiya → samarali muomala

Ushbu model shuni ko‘rsatadiki, kitobxonlik muomala madaniyatiga bevosita emas, balki oraliq psixologik va kognitiv omillar orqali ta‘sir ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, tahlillar kitobxonlik darajasi past bo‘lgan talabalarda quyidagi muammolar kuzatilishini ko‘rsatdi:

- fikrni izchil bayon qila olmaslik;
- so‘z boyligining cheklanganligi;
- muloqotda noaniqlik va tushunmovchiliklarning ko‘pligi;
- empatik yondashuvning sustligi.

Bu holatlar muomala madaniyatining past darajada shakllanishiga olib keladi va talabaning ijtimoiy moslashuv jarayonini qiyinlashtiradi. Umuman olganda, olib borilgan tahlillar kitobxonlikni talabalarda muomala madaniyatini rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi sifatida baholash imkonini beradi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijalari talabalarda muomala madaniyatini rivojlantirishda kitobxonlik muhim pedagogik omil ekanligini tasdiqladi. Kitob mutolaasi talabalarning tafakkurini kengaytiradi, nutq madaniyatini boyitadi, so‘z boyligini oshiradi hamda o‘z fikrini aniq, mantiqiy va madaniyatli ifodalash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, badiiy va ilmiy adabiyotlarni muntazam o‘qish talabalarda empatik qobiliyatlar, boshqalar

fikrini tinglash, tushunish, hurmat qilish va muloqot jarayonida o'zini to'g'ri tutish kabi ijtimoiy-kommunikativ sifatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida kitobxonlik nafaqat bilim olish vositasi, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy kamoloti, estetik didi va ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantiruvchi samarali tarbiyaviy omil ekani aniqlandi. Ayniqsa, ta'lim muassasalarida kitobxonlik madaniyatini tizimli ravishda shakllantirish, mutolaa jarayonini suhbat, munozara, tahlil, esse yozish va ijodiy topshiriqlar bilan uyg'unlashtirish talabalarining muomala madaniyatini yanada samarali rivojlantirish imkonini beradi. Shu bois, oliy ta'lim muassasalarida kitobxonlikni rag'batlantirish, talabalarni badiiy, ilmiy-ommabop va ma'naviy-ma'rifiy adabiyotlarni muntazam o'qishga yo'naltirish, shuningdek, muomala madaniyatini shakllantirish jarayonini o'quv-tarbiyaviy faoliyat bilan integrativ tarzda olib borish maqsadga muvofiqdir. Bu esa talabalarining nafaqat kommunikativ kompetensiyasini, balki ularning ma'naviy yetuk, madaniyatli, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Tajiyeva N. Talabalarda muomala madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari // Zamonaviy ta'lim. – 2022. – №4. – B. 45–49.
2. Rustamova N. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish metodikasi // Ilmiy axborotnoma. – 2023. – №2. – B. 112–118.
3. Karimov U. Talabalarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish muammolari // Pedagogika va psixologiya. – 2021. – №3. – B. 67–72.
4. Sodiqov B. Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya // Oliy ta'lim muammolari. – 2020. – №1. – B. 23–28.
5. Xasanov D. Yoshlar ma'naviyatini rivojlantirishda kitobxonlikning o'rni // Ijtimoiy fanlar jurnali. – 2024. – №1. – B. 55–60.
6. Abdurahmonov A. Kommunikatsiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 156 b.
7. Yo'ldoshev Q. Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. – Toshkent: Fan, 2022. – 134 b.
8. Qodirova O. Yoshlar orasida kitobxonlikni rivojlantirishda ta'lim muassasasining roli // Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar jurnali. – 2025. – B. 893–895.
9. Qodirova O. O'zbekiston va janubiy koreya ta'lim tizimida pedagogik yondashuvlarning taqqosloviiy tahlili // Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2025. – B. 893–895.